

VENECIJANSKI KAMENI LAVOVI U HVARU

U ovom radu predstavljen je i opisan 21 kameni lav iz vremena Mletačke republike u gradu Hvaru i ostalim mjestima na istoimenom otoku. Najveća koncentracija hvarskih kamenih lavova je na mjestima koja su od 15. st. doživjeli najveće urbanističke promjene - na kneževoj palači i na tvrđavi Fortici iznad grada. Svi hvarski lavovi dio su javnog prostora, spomenika koji su u to vrijeme imali značenje za lokalnu zajednicu. Ovdje je, za razliku od ostalih mjesta na otoku i u Dalmaciji, sačuvan velik broj lavova.

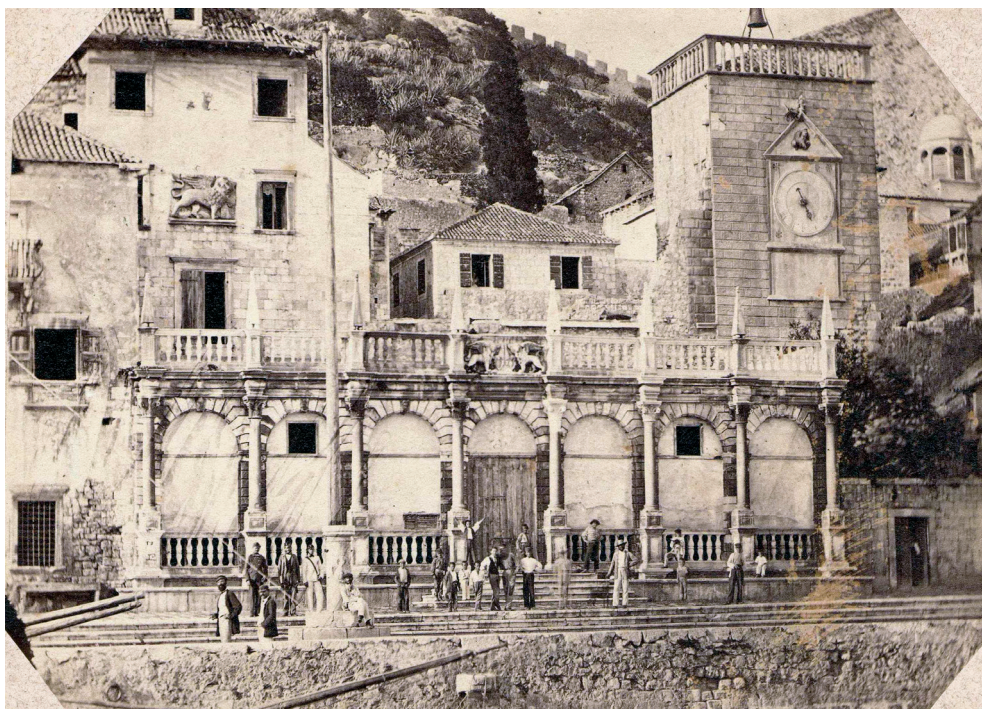
Ključne riječi: Hvar; venecijanski lav; Venecija; kneževa palača; tvrđava; Alberto Rizzi; andante; in moleca

Sudjelovanje na venecijanskoj manifestaciji Festa della Sensa¹ u svibnju 2015., gdje se Hvar - dobivši prsten na čuvanje - na simboličan način ponovno povezoao sa Venecijom, bilo je povod za nastanak ovog rada. Među ostalim, tada su Venecijanci istaknuli kako u Hvaru postoji veliki broj sačuvanih kamenih lavova - simbola *Serenissime* - što nam je bila misao vodilja u stvaranju ovog teksta. Pokušali smo istražiti i opisati hvarske lavove, obilježja koja vidimo svaki dan, no kao da ih ne primjećujemo u dovoljnoj mjeri. O njima postoji nekoliko radova: tekst „Rika hvarskih lavova“ povjesničara umjetnosti Ante Vrankovića, zapravo letak za izložbu fotografija o hvarskim kamenim lavovima, objavljen u studentskom časopisu Patina (1998.). Drugi rad, temeljan za proučavanje hvarskih lavova, jest knjiga *I leoni di Venezia in Dalmazia* (2005.) venecijanskog povjesničara Alberta Rizzija, kojemu je interes usko vezan upravo uz kamene simbole venecijanske vlasti.² Prateći Rizzijeva saznanja, nastojali smo sastaviti popis hvarskih lavova i upotpuniti ih dodatnim informacijama: u tom smislu korisna je doktorska disertacija hvarskog povjesničara

---

¹ Više o povijesti i značaju ove proslave na <http://www.veneziaunica.it/en/content/festa-della-sensa-feast-ascension?language=en> (pregledano 16. rujna 2016.)

² Talijanski povjesničar umjetnosti Alberto Rizzi je temu venecijanskih kamenih lavova iscrpno obradio u spomenutoj knjizi, te u člancima *Addenda ai leoni di Venezia in Dalmazia* i *Ulteriori addenda ai leoni di Venezia in Dalmazia*, objavljenim u knjizi *Scritti di arte sulla Dalmazia*, Scuola dalmata dei ss. Giorgio e Trifone, Venezia, 2016., 53-74, te 200-225. Na ovaj način je monografski i kataloški predstavio više od 4000 kamenih lavova na prostoru čitave bivše Republike. Ipak, zbog tolike količine podataka i opsega posla Rizziju su se potkrali brojni netočni i neprovjereni podaci, zbog čega njegove tekstove valja čitati kritički.

Kneževa palača oko 1868.

Joška Kovačića „Razvoj grada i luke Hvara kao vojnog i pomorskog središta“ (2012.), u kojoj je velik dio posvećen prostoru i objektima gdje se nalaze kameni lavovi.

Pokušali smo doznati zbog čega su zanimljivi, zašto se nalaze baš na tim mjestima, što su tada značili i kako su, na kraju, uspjeli preživjeti povijesne promjene nakon propasti Republike 1797. i ostati relativno dobro sačuvani današnjim naraštajima. Nažalost, mnogi tragovi su, zbog kobnih povijesnih odluka i događaja, zauvijek izgubljeni, a time njihova povijest ostaje neispričana do kraja. Nastojali smo objediniti barem ono što možemo i što je dostupno u literaturi, u nadi da će ovaj tekst pomoći budućim istraživačima i, još važnije, potaknuti obnovu oštećenih hvarskih lavova.

Simbolika lava svetog Marka

Odabir i ukorištenost krilatog lava kao simbola i državnog grba Prejasne Republike bio je dugotrajan povijesni i značenjski proces. Lav je simbol sv. Marka, pisca jednog od četiri evanđelja. Predaja kaže da je napisao svoje evanđelje prema kazivanju apostola Petra, Kristovog namjesnika i prvog pape, te je vjerojatno od svih prvo napisano. Oko njegova života isprepliću se mnoge legende, među kojima je najpoznatija i, za Veneciju najvažnija, ona koja pripovijeda kako je Markovu lađu

na Jadranskom moru zahvatila oluja i natjerala je među otočiće i sprudove u budućoj venecijanskoj laguni. Tu mu se ukaza anđeo i reče: *Mir tebi, evanđeliste moj! Ovdje će počivati tvoje tijelo. Na ovim lagunama izrast će velik grad tebi na čast!* Proročanstvo se obistinilo četiri stoljeća kasnije, kada su se ljudi s kopna, bježeći pred hunskim vođom Atilom, sklonili na tim otočićima i utemeljili grad Veneciju na blagdan Navještenja, 25. ožujka 421. godine. Sveti Marko je, nakon misije po Sredozemlju, mučenički završio svoj život u egipatskom gradu Aleksandriji. Bilo je potrebno vratiti njegovo tijelo onamo gdje je, prema mišljenju Venecijanaca, oduvijek pripadalo. Važno je naglasiti da je u to vrijeme smatrano kako relikvije svetaca mogu značajno doprinijeti prosperitetu i jačanju moći i ugleda pojedinog grada ili države. Prema predaji, 828. g. su trgovci Bono da Malamocco i Rustico da Torcello prokrijumčarili zemne ostatke sv. Marka iz muslimanskog grada Aleksandrije noseći ih u - košari sa svinjetinom.³

Sveti Marko postaje zaštitnikom Venecije, zamijenivši dotadašnjeg patrona sv. Teodora. Bazilika sv. Marka konačno je dovršena 1071. godine. Jačanjem i postupnim širenjem nove republike izvan lagune, postupno se mijenja znakovlje i simbolika. Oko 1260. pojavljuju se prvi prikazi krilatog lava sv. Marka, najprije na državnim barjacima, a postupno se šire diljem lagune i, kasnije, po Sredozemlju.

Općenito, lav je znamen snage, veličanstva, srčanosti i hrabrosti. U kršćanstvu je simbol Markova evanđelja jer ono detaljno opisuje Kristovo uskrsnuće i stavlja veliki naglasak na Kristovo kraljevsko dostojanstvo. Također, lavlja rika označava snagu riječi. Venecija je proširila temeljnu simboliku lava, dodavši u prikazima aureolu, krila, knjigu s natpisom anđelovih riječi *Pax tibi Marce, evangelista meus* i mač, atribute koji naglašavaju uzvišenost i gotovo božanski odabir tog mjesta za stvaranje republike bez premca. Aureola je simbol svetosti, knjiga mudrosti i mira, krila predstavljaju duhovnu uzvišenost, a mač oštricu vojne i pravne moći, ponosa i snage. U ovim atributima Venecija je pronašla opravdanje i motiv za isticanje i pripisivanje brojnih vrлина: pravde, mira, (vojne) sile, zaštite i jedinstva. Mač, knjiga i aureola nisu uvijek prisutni na prikazima. Na hvarskim primjerima nije prikazan mač, no knjiga i aureola su gotovo uvijek uklesani.

Krilati lav najčešće prednjom šapom (ili objema) pridržava otvorenu knjigu s latinskim natpisom *Pax tibi Marce, evangelista meus*. Ponekad nema natpisa, no taj nedostatak podrazumijeva spomenute riječi. U pokojem slučaju je knjiga zatvorena. U Hvaru postoji pet takvih primjera (kruna gustirne u Grodu, Leroj, maleni lav u sklopu lapidarija u Svetom Marku, stup ispred Kruvenice i luneta na franjevačkoj crkvi). Uvriježeno je mišljenje da otvorena knjiga znači status mira, a zatvorena simbolizira rat ili područje u teškoćama ili opasnosti. Međutim, ne postoji nijedan povijesni izvor ili dokaz koji potvrđuje te teorije, a ni sama Venecija nije nikada javno protumačila vlastite simbole. Prema drugim izvorima, otvorena knjiga može simbolizirati suverenost Republike, a zatvorena suverenost koja je povjerena

³ Usp. Anđelko Badurina (ur.), *Leksikon ikonografije, liturgike i simbolike zapadnog kršćanstva*, Zagreb, Kršćanska sadašnjost, 2006., *sub voce* Marko Evanđelist (dr. Marijan Grgić), 426-427.

poslanicima (kneževima, providurima...), te državnu ustanovu ili upravu. Nalazi li se uz otvorenu knjigu mač, tumači se kao status mira i javna pravda (*giustizia pubblica*). Ako je prikazana zatvorena knjiga i mač, smatra se da je Venecija tada bila u ratu.⁴

U svim venecijanskim posjedima na kopnu (*Stato da Terra*) i na moru (*Stato da Mar*), tako i na Hvaru, prisutna su dva najčešća tipa krilatog lava: *andante* i *in moleca* (venecijanski *in moeca*).

Andante bismo mogli prevesti u „hodajući“, a *in moleca* „u medaljonu“ ili „u reduciranom kružnom obliku“. Međutim, smatrajući da, nažalost, ne postoji adekvatni prijevod ovih pojmova na hrvatski jezik koji bi zadržao smisao riječi, u daljnjem tekstu ćemo koristiti originalne nazive.

Moleca je jedna vrsta raka mekog oklopa (*Carcinus moenas*), nalik kosmeju, koji obitava u venecijanskoj laguni. Lav u takvom tipu prikazan je sprijeda, u stisnutom, zbijenom položaju, zbog čega podsjeća na tog raka. Takav tip prikaza nalazi se na grbovima i pečatima. Tip *andante* je puno češći i nalazimo ga na javnim zgradama, utvrdama i barjacima.

Valja naglasiti da je lav sv. Marka bio kolektivni simbol bez premca. Zbog svojeg višestrukog značenja bio je idealan za javni prostor, umjesto osobnih znakova venecijanskih upravitelja koji su se ponekad znali razmetati svojim postignućima. Istovremeno je bio državni i vjerski simbol, predstavljajući podložnost grada Veneciji, no još više simbol zaštitničke uloge Venecije i jedinstva Serenissime.

Pod okriljem Serenissime i nakon nje

Dalmatinske komune na istočnoj obali Jadrana osiguravale su venecijanskim brodovima zaklon, opskrbu i sigurnu plovidbu na trgovačkim, hodočasničkim, osvajačkim i vojnim ekspedicijama do Levanta. Venecijanske težnje za dominacijom na istočnom Jadranu počele su 1000. g. pomorskom ekspedicijom pod vodstvom dužda Petra II. Orseola. U spomen toga događaja svakog svibnja obilježava se manifestacija simboličnog vjenčanja s morem - *Sposalizio del Mar* u sklopu *Feste della Sensa*. O tom prvom razdoblju venecijanske vladavine na otoku Hvaru povijesni izvori šute, no ističe se pisanje Hvarskog statuta 1331. (jedan od najranijih zakonika na istočnoj obali Jadrana) i osnutak hvarske biskupije oko 1154. godine. Nakon kratkog povratka pod ugarsko-hrvatsku krunu, 1278. g. Hvar ponovno dolazi pod vlast *Serenissime*. Središte biskupije postaje „Novi Hvar“, današnji grad Hvar, te se formiraju konture budućeg grada i bitnog vojnopomorskog središta: započeta je gradnja Arsenala, utvrde iznad grada (Fortice) i obalnog pristana za brodove.

No, venecijanski posjedi u Dalmaciji su 1358. postali ponovno dijelom Ugarsko-hrvatskog kraljevstva, sve do 1409., kada je ugarski kralj Ladislav prodao Veneciji prava na Dalmaciju za 100.000 dukata, što će postati poznato pod nazivom

---

⁴ Usp. Francesco Boni de Nobili, Araldica del Leone di San Marco, *Il Leone di San Marco*, La grande storia illustrata della Serenissima, libro primo, Vittorio Veneto, Dario de Bastiani editore, 2015., 77-95

Santa intrada (sveti ulazak). Ipak, borbe između Venecije i ugarskog kralja oko dijela Dalmacije, uz podršku pojedinih dalmatinskih komuna kralju, potrajat će do 1420., kada Venecija konačno zauzima Dalmaciju. Tada i Hvar dolazi pod venecijansku vlast i ostatak će njezinim dijelom - sa svim usponima i padovima - sve do propasti Republike 1797. g.

Upravo je 15. st. bilo zlatno doba Venecije. Kao rezultat vojnih pohoda i diplomacije, udvostručila je svoj teritorij. Ova ekspanzija bila je potaknuta i željom za jačanjem gospodarstva (monopol na važne proizvode poput žita i soli) te trgovačkim interesom, posebno u distribuciji žita i drva. Političke okolnosti bile su povoljne, bez veće osmanske prijetnje. U ovom razdoblju stvorena su dva geopolitička pojma - *Stato da Terra* ili *Terraferma* (venecijanski posjedi na kopnu) i *Stato da mar* (venecijanski posjedi na moru), odnosno raspršeni, geografsko raznolik teritorij koji je trebalo objediniti.

Nedugo nakon osvajanja, Venecija je potaknula obnovu dalmatinskih gradova. Prioritet su bile javne zgrade - kneževe palače i fortifikacije (utvrde, citadele) - čija će izgradnja ili obnova postati jedna od najvećih urbanističkih promjena u Dalmaciji tijekom 15. st.⁵ Utvrde su, naravno, predstavljale vojnu moć i nepobjedivost. Kneževe palače bile su simbol dobro organizirane vlasti. U Hvaru se nedugo nakon 1420. g. počelo raditi na obnovi i proširivanju Kneževe palače i utvrde iznad grada.

Kneževa palača - rezidencija venecijanskog predstavnika vlasti - u dalmatinskim je gradovima, tako i u Hvaru, bila dio javnog prostora, u ovom slučaju gradskog trga. Spominje se već 1292., za vrijeme druge venecijanske vladavine, no o njezinom tadašnjem izgledu ne znamo ništa. Knez Francesco Giusti je 1462. obnovio i dotjerao palaču, izgrađivši masivne četvrtaste zgrade, tzv. kule (*turris*) koje su bile spojene sa gradskim zidinama. Zajedno s novim nazivom (kneževa umjesto komunalna palača), „venecijanskim“ izgledom i arhitektonskim detaljima, Giusti je na pročelje postavio velikog lava sv. Marka. To je zasada najstariji datirani kameni lav u Hvaru (isklesan je 1462.g.). Moguće je da je Giustijev lav prikazan i na prvoj poznatoj veduti našeg grada - onoj njemačkog hodočasnika Konrada von Grūnemberga (1486.), gdje se vidi polukružna utvrda na mjestu Kneževe palače i na njoj velik lav. Venecija nije željela da kneževe palače budu privatno vlasništvo knezova i prostor za veličanje njihovih postignuća. Premda se grbovi i natpisi upravljača nerijetko nalaze u javnom prostoru - kneževim palačama i utverdama - u čemu ni Hvar nije iznimka, ipak je lav ostao najbolji i najprihvatljiviji simbol. Zato ne treba čuditi da je najveća koncentracija hvarskih lavova upravo na mjestima koja su tijekom 15. st. doživjela najveće urbanističke promjene - u i oko Kneževe palače (9) i na Fortici (6). Utvrda iznad grada konačno je dovršena 1551. i na svakoj kuli bio je jedan državni grb. Dvije godine kasnije, providur Giovanni Battista Giustinian u svojim bilješkama navodi kako je Fortica jedna od „najsnažnijih i najveličanstvenijih“ utvrda u Dalmaciji.⁶

⁵ Usp. Irena Benyovsky Latin, *The Venetian Impact on Urban Change in Dalmatian Towns in the First Half of Fifteenth Century*, *Acta Histriae* 22, 2014., 573-616

⁶ Ljerka Šimunković, *Dalmacija godine Gospodnje 1553.*, Split, Dante Alighieri, 2011.

Većina hvarskih lavova isklesana je tijekom 15. i 16. stoljeća, tzv. „zlatnog doba“ Venecije i samog grada Hvara. Svi, uz spomenute, dio su javnog prostora, spomenika koji su u to vrijeme imali značenje za lokalnu zajednicu: jedan lav je na Arsenalu, nekadašnjem spremištu brodske opreme i funkcionalnoj zgradi namijenjenoj venecijanskoj floti; jedan lav je na javnom zdencu; jedan je na stupu postavljenom uz obnovljenu važnu prometnicu toga doba; dva su na pročeljima crkava koje su imale veliki značaj za Veneciju... Pretpostavljamo da su svi radovi domaćih klesara, premda sa sigurnošću možemo navesti samo dva kipara-autora hvarskih lavova (Nikola Firentinac i Tripun Bokanić). Hvar i okolni otoci dio su područja bogata kamenom, te nije bilo potrebno uvoziti lavove iz Venecije. Uz hvarske lavove većinom su bili prisutni natpisi i grbovi pojedinih knezova. No, zakinuti smo za potpuno rasvjetljavanje priče o hvarskim lavovima, zbog odluke koja će se pokazati kobnom. Naime, 1691. g. Venecija je donijela odredbu da se izbrišu i unište svi natpisi knezova u lokalnim sredinama diljem prostora Republike, a ostavi samo državni grb. Namjera je bila ograničiti samohvalu brojnih knezova i rektora toga doba, no odluka se pokazala katastrofalnom, jer su na taj način zauvijek izgubljeni brojni dragocjeni podaci. Primjena ove odredbe u Dalmaciji nije bila toliko oštra, no postoje razlike od mjesta do mjesta: primjerice, u Kotoru su otučeni svi natpisi, dok su u Zadru otučena samo imena knezova. U Hvaru su nastradali svi natpisi osim jednog - onog na stupu ispred crkvice Kruvenice iznad grada. Možda su „likvidatori“ slučajno previdjeli natpis, te nam je, zahvaljujući tome, sačuvan vrijedan djelić povijesti.

Za razliku od ostalih dalmatinskih gradova, hvarski lavovi preživjeli su sve povijesne mijene i bure nakon propasti Republike 1797. godine. Francuska i, kasnije, austrijska vlast preuzele su objekte od Venecije, koristeći ih u vojne svrhe, i ostavili većinu lavova *in situ*, na mjestima gdje su uklesani. Doduše, namjerno je, ili u vrtlogu promjena vlasti na ovom prostoru, oštećeno ili uništeno nekoliko lavova (primjerice, jedan na Fortici i tri sa pročelja Arsenalu, o čemu više u sljedećim poglavljima), no njihovo današnje stanje najviše pokazuje oštećenost zbog starosti, dotrajalosti i meteoroloških uvjeta.

Važno je naglasiti i da je Hvar jedino mjesto u Dalmaciji gdje nije proveden *leontoklazam* - skidanje i uništavanje venecijanskih kamenih lavova, koje je posebno bilo izraženo između dva svjetska rata i u razdoblju nakon talijanske okupacije dijela Dalmacije u II. svjetskom ratu. U prvoj polovici prošlog stoljeća iskorišteni su u sklopu agresivne fašističke politike. Naime, fašističke vlasti su ih koristili kao argument za svoje teritorijalne pretenzije. Kao rezultat toga, ono što je u jednom razdoblju bilo stanovnicima Dalmacije prihvatljivo, u drugom je trenutku proglašavano neprihvatljivim i uništavano. Najpoznatiji takav slučaj je trogirski incident iz 1932., kada je skupina lokalnih mladića uništila nekoliko lavova u Trogiru, među kojima i onog iz gradske lože, djelo Nikole Firentinca, koji je bio jedan od najvećih i najljepših u cijeloj Dalmaciji. Taj događaj izazvao je burne reakcije na obje strane Jadrana, a Pokrajinski konzervatorski ured u Splitu je ponovio odluku iz 1921.,

Mapa sačuvanih lavova u Hvaru:

1 - Štandarac (1 lav); 2 - Loda - zapadni zid (2 lava); 3 - Loda - portal (2 lava); 4 - Leroj (1 lav); 5 - bunar u dvorištu hotela Palace (2 lava); 6 - Sv. Marak - lapidarij (2 lava); 7 - Arsenal - istočni ulaz (1 lav); 8 - bunar u predjelu Groda (1 lav); 9 - Kruvenica (1 lav); 10 - Fortica - jugoistočna kula (1 lav); 11 - Fortica - južni ulaz (1 lav); 12 - Fortica - jugozapadna kula (1 lav); 13 - Fortica - zapadna kula (1 lav); 14 - Fortica - sjeverna kula (1 lav); 15 - Crkva Gospe od Milosti (Franjevci) - luneta (1 lav)

upućenu općinama Korčule, Hvara i Šibenika, u kojoj upozorava i zabranjuje daljnje uništavanje venecijanskih lavova.⁷ U godinama koje su uslijedile nije ispoštovana konzervatorska odluka: politička situacija i rat na ovim prostorima samo su pojačali dotadašnje tenzije i mnogi dalmatinski lavovi su uništeni u tom razdoblju, posebno u Korčuli.⁸ Hvar je i tada sačuvao svoje kamene spomenike.

Alberto Rizzi u knjizi *I leoni di Venezia in Dalmazia* pretpostavlja da je sačuvanost lavova zbog toga što Hvar najviše nalikuje Veneciji u urbanom, arhitektonskom smislu, po svojim palačama sa prozorima u venecijanskom stilu (nerijetko u stilu cvjetne gotike - *gotico fiorito*), balkonima, ukrasnim motivima i zanimljivim kamenim istacima, na pročeljima gdje je lav bio prirodno uklopljen. Ipak, pravi razlog sačuvanosti lavova u Hvaru bila je razboritost tadašnjih hvarskih vlasti i lokalnih intelektualaca koji nisu dozvolili uništavanje ni oštećivanje spomenika, posebice u osjetljivom vremenu nakon kapitulacije Italije u rujnu 1943.⁹ Osim državnih grbova, u Hvaru se vrlo često može pronaći motiv lava kao arhitektonski ukras: na prozorskim konzolama, portalima, reljefima u crkvama... Vrlo tolerantan hvarski stav vjerojatno proizlazi i iz kolektivnog mišljenja da su lavovi bili i ostali neutralni i svima prihvatljivi znakovi prošlosti. Ostala otočka četiri mjesta uz more (Stari Grad, Vrboska, Jelsa, Sućuraj) imala su samo po jedan državni grb, koji su uglavnom nastradali uslijed povijesnih previranja u 20. stoljeću: najprije nakon ulaska Italije na otok 1918. do 1921. te, kao i u ostalim dalmatinskim gradovima, u vrijeme Drugog svjetskog rata.

---

⁷ Cijeli događaj i njegove posljedice izvrsno je obradio povjesničar Mario Jareb (Trogirski incident od 1. prosinca 1932. i mletački lav svetog Marka kao simbol „talijanstva“ istočne obale Jadrana, *Časopis za suvremenu povijest* 39, Zagreb, 2007., 419-443).

⁸ Gotovo svi korčulanski lavovi su uklonjeni s javnih mjesta ili uništeni za vrijeme Drugog svjetskog rata. O svemu tome iscrpno piše Alberto Rizzi (Un „catalogue raisonné“ di leoni marciiani in Dalmazia: Isola di Curzola, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 36, Split, 1996., 153-175).

⁹ Joško Kovačić u svojem doktorskom radu (Razvoj grada i luke Hvara kao vojnog i pomorskog središta, *Grada i prilozi za povijest Dalmacije* 25, Split, 2012., 258) spominje slučaj kada su neki Hvarani nakon kapitulacije Italije 1943. htjeli čekićima otući kamenog lava na istočnom zidu Arsenala, no to je spriječeno zahvaljujući reakciji Hvaranina dr. Jerka Machieda.

Venecijanski lavovi u Hvaru: prikaz i opis

1. Štandarac - stup za barjak

in moleca

15. st.

58x47cm

in situ

Okružen je izrađenim lovorovim vijencem. Ima izduženo lice i vrat, a grivu u obliku kacige. Obje šape položene su iznad knjige. Prilično je dobro sačuvan, osim lica koje je oštećeno, no nije jasno je li namjerno ili zbog posolice. Iznad lava je urezana godina 1735., koja se odnosi vjerojatno na obnovu štandarca, a ispod su inicijali A V G urezani u obliku trokuta. Inicijali V i G vjerojatno se odnose na tadašnjeg kneza koji je obnovio stup za barjak - bio je to Vincenzo Gritti (knez od 1734. do 1736.). Nije razjašnjeno što znači inicijal A: moguće je da je to latinski prijedlog u značenju „od“ (.../obnovljeno/ od V. Grittija) ili „auctum“, što na latinskom znači obnovljeno, prošireno.

Prema arhivskim dokumentima, štandarac se prvi put spominje u dokumentu iz 1446. kojim hvarska vlastela traži mletačku vlast da im pokloni barjak, no nije navedeno je li štandarac postavljen ili je tek zamišljena gradnja. Pouzdanije podatke nalazimo 1487., prema računima koji navode plaćanje nosača za iskrcaj i postavljanje

kamenih dijelova stupa (*piere del standardo*). Premda se lav ne spominje, možemo sa sigurnošću reći da je postavljen u tom periodu. U prvoj polovici 17. st. djelovalo je i Društvo šandarca (*Compagnia del Stendardo*) koje je vodilo ceremonije dizanja i spuštanja zastave. Na tom mjestu izgovarali su se javni proglasi, sudske odredbe i obavijesti.¹⁰

---

¹⁰ Joško Kovačić, Uz prošlost hvarske Pjace, *Građa i prilozi za povijest Dalmacije* 13, Split, 1997., 87-88; isti, Šandarac - Od mletačke do hrvatske zastave, *Kruvenica* 26, Hvar, 2013., 35-41.

2. Lođa - zapadni zid

lav tipa andante

130x220 cm

1462. g.

izvorno na pročelju gornje zgrade Kneževe palače (turris superior)

Lav je postavljen frontalno, okrenut je desno. Glava je golema u odnosu na trup. Više podsjeća na volujsku ili pseću glavu, nego na lavlju. Podignuta je i vide se razrogačene okrugle oči, otvorena usta sa šest oštrih zuba i isplažen jezik. Griva ima bogato i raskošno izrađene uvojke. Kipar je u izradi obratio pozornost detaljima: vidljive su dlake na prsima, spolna obilježja i detaljno izrađena pera na krilima.

Vidljiv je natpis na knjizi, godina 1462. ispod desne stražnje šape i iznad prednje lijeve šape skraćeni natpis u dva reda FR°(A)C IV(S)TO/ COM(E)S LES (*Franciscus Iustus Comes Lesinae*). Prema popisu hvarskih knezova iz Machiedove knjižice *Memoria di San Prospero* (1872.), doznajemo da je te godine knez bio Francesco Giusti ili Franciscus Iustus, kako glasi njegovo latinizirano ime (knez od 1460. do 1463.).¹¹ U knjižici *O javnim građevinama i zgradama u Hvaru* Remigija Bučića (1958.) piše kako je 1462. *palača dotjerana i na njoj postavljen veliki lav*. Sklop je prodan Higijeničkom društvu (koje se bavilo poticanjem i organiziranjem turizma u gradu) koje je, unatoč brojnim negodovanjima i protestima, krajem 19. i početkom 20. st. srušilo zgrade Kneževe palače i na tom mjestu izgradilo hotel carice Elizabete (današnji hotel Palace). Oko 1905. dva lava sa tzv. gornje i donje zgrade (*turris superior e turris inferior*) premještena su na zapadni zid Lođe, koja je zajedno sa susjednim tornjem „Leroj“ temeljito obnovljena 1903./04. Ovaj lav je očišćen u sklopu projekta obnove pročelja Lođe 2013. godine.

---

¹¹ Imena i godine vladavine tadašnjih hvarskih knezova koji se spominju u ovom tekstu prenosim iz: Girolamo Machiedo, *Memoria riguardante la insigne reliquia di San Prospero Martire*, Spalato, Tipografia di Antonio Zannoni, 1872., 49-55.

3. Lođa - zapadni zid

lav tipa andante

92x132 cm

1483. g.

izvorno na pročelju donje zgrade Kneževe palače (turris inferior; cancellaria vecchia)

Ovaj je lav izuzetno je kvalitetan skulptorski rad. Nepoznati kipar pridao je pažnju realističnim detaljima: izradio je vene na nogama i spolovilo, što je ikonografska rijetkost u prikazima mletačkih lavova. Ima pomalo ljudske crte lica, posebno oči. Trup mu je vitak, s krilima na kojemu su glatka, neobrađena pera. Desno krilo je veće od lijevog. Još jedna rijetkost je aureola u visokom reljefu, koja izlazi u prostor. Na knjizi, kojoj su vidljive i korice, uobičajeni je natpis, no nedostaje riječ „meus“. Lav prednjim šapama stoji na kopnu (*Stato da Terra*), a stražnjim na moru (*Stato da Mar*). Ispod trbuha urezana je godina 1483. Tada je hvarski knez bio Lodovico Memmo, čiji se grb ili natpis nalazio ispod lava na nekadašnjoj donjoj zgradi Kneževe palače (vidljivo na starim fotografijama). I ovaj lav je temeljito očišćen u sklopu projekta obnove Lođe 2013.

4. Lođa - iznad ulaza

dva lava tipa andante

kraj 16./početak 17. st. (prije 1609.)

94x230 cm

in situ

Iznad ulaznih vrata nalaze se dva jednaka lava, postavljena sučelice jedan prema drugom. Umjesto knjiga, jednom šapom pridržavaju grbove praznih polja, dok im je druga šapa na tlu. Umjesto aureole imaju frizuru koja im oblikuje glavu poput lire, a iznad čela griva je u obliku stiliziranog ljiljana (*gigliata*). Ralje su im otvorene i vide se zubi. Krila su postavljena paralelno i rep leluja u obliku slova S. Između lavova je prazna ploha koja je, prema Rizziju, vjerojatno bila predviđena za grb gradskog zaštitnika sv. Stjepana I.¹²

Zbog skulpturalne kvalitete možemo sa sigurnošću reći da je lavove izradio brački kipar Tripun Bokanić, graditelj današnje hvarske Lođe, o čijoj gradnji svjedoči godina urezana na podnožju trećeg stupa na njezinom pročelju, gledano sa zapada: CC (inicijali kneza: Cristoforo Cappello, 1601.-1603.)¹³ 1601.

Povjesničar Joško Kovačić smatra da su ova dva lava bila postavljena naknadno nad ulazom, odnosno na kraju izgradnje.¹⁴ Argumentira to i pojedinostima u oblikovanju: istočni lav nema detaljno obrađene dlake na nogama i pod trbuhom kao lav na zapadnoj strani, što je zbog nadvratnika promatraču teže vidljivo. Također smatra da je ovaj reljef jedno od posljednjih djela Tripuna Bokanića, koji je umro u Trogiru u rujnu 1609. godine.¹⁵

Ovi lavovi su temeljito očišćeni u sklopu projekta obnove pročelja Lođe 2013.

---

¹² Alberto Rizzi, *I leoni di Venezia in Dalmazia*, Scuola Dalmata dei Ss. Giorgio e Trifone, Venezia-Castello, 2005., 159.

¹³ *Memoria di San Prospero*, 52.

¹⁴ Joško Kovačić, Lavovi na pročelju Lođe (uz još neke u Hvaru), *Kruvenica* 38, Hvar, 2016., 34.

¹⁵ Isto, 34.

5. Leroj (toranj sa gradskim satom)

in moleca

80x80cm

prva polovica 16.st.

in situ

Lav je postavljen na osmerokutnu kamenu ploču unutar timpana (trokutastog polja) iznad sata. Ima aureolu, poluzatvorene oči i poluotvorene ralje s četiri vidljiva zuba. Objema šapama drži zatvorenu knjigu s izrađenim pojasnicama. Vidljiv je rad svrdlom u oblikovanju nosnica i ralja. Izvorno je današnji Leroj bila četvrtasta gotička kula - dio obrambenog sklopa Kneževe palače u sklopu jugozapadnog dijela gradskih zidina. Temeljito je obnovljen u doba izgradnje susjednog hotela carice Elizabete (danas hotel Palace).

6. Hotel Palace - kruna bunara u dvorištu

dva lava in moleca

32x28 cm (lav na južnoj strani)

33x24 cm (lav na sjevernoj strani)

16. st.

in situ

Lavovi se nalaze na sjevernoj i južnoj strani krune bunara, unutar polja oblika romba. Izrađeni su u plitkom reljefu. Imaju aureolu i otvorenu knjigu bez natpisa. Razlikuju se veličinom, sačuvanosti i u detaljima: lav na sjevernoj strani je veći, bolje sačuvan i vidljivi su detalji krila, grive i knjige, osim lica koje je oštećeno. Lav na južnoj strani je dosta oštećen (vjerojatno od vremenskih nepogoda) i sačuvan gotovo u obrisima.

Bunar se nalazio u dvorištu nekadašnje Kneževe palače, porušene krajem 19. st., na čijem je mjestu 1903. otvoren Hotel carice Elizabete, današnji hotel Palace. Na mjestu bunara je u prošlom stoljeću izgrađena taverna, no sačuvana je velika kruna, promjera 172 cm. Osim spomenutih lavova, na istočnoj strani krune nalazi se lik gradskog zaštitnika sv. Stjepana I. Rizzi pretpostavlja da je bunar vjerojatno bio naslonjen na zid, što se vidi po udubljenjima na kruni.¹⁶

---

¹⁶ Rizzi, *I leoni*, 161.

7. Sveti Marak

andante

16. st. (?)

78x105 cm

južni zid nekadašnje crkve, izvorno na južnom pročelju

Lav drži otvorenu knjigu s natpisom. Griva mu je u obliku lire. Vidljivo je samo lijevo krilo, nedostaje desni dio reljefa. Nedostaje dio stražnje desne šape. I ovaj lav prednjom šapom stoji na tlu (*Stato da Terra*), a stražnjima na morskim valovima (*Stato da Mar*).

Krajem 13. st., kada je sjedište biskupije preseljeno iz Starog Hvara (današnji Stari Grad) u Novi Hvar, u gradu nije bilo redovničkih zajednica. Tada je osnovan dominikanski samostan, čiji je prvi spomen iz 1312. godine. Neobičan izbor titulara nove crkve i samostana - sv. Marka evanđelista - potvrđuje da je izgrađen pod mletačkim patronatom. Iz povijesnih izvora doznajemo da su se na tom mjestu održavale sjednice plemićkog vijeća, te postoji naznaka da je neko vrijeme bio sjedište lokalne vlasti. Sve do ukinuća 1811. bio je središte kulturnog i duhovnog života: tu je djelovalo teološko učilište, bio je dom značajnim ljudima iz hvarske povijesti i imao je bogat umjetnički inventar. Danas taj prostor čine samo vanjski zidovi crkve, apsida i zvonik te ostaci klaustura. U prostoru nekadašnje crkve nalazi se lapidarij čijem inventaru pripada sačuvani lav.

8. Sveti Marak

in moleca

promjer 14 cm

17. st. (Rizzijeva datacija)

podnožje južnog zida, u sklopu lapidarija, izvorno iz Kneževe palače¹⁷

Lav se nalazi unutar tamnocrveno obrubljenog kružnog oblika, unutar arhitektonskog elementa oblikovanog poput baldahina sa stiliziranom zavjesom. Vidljiva su krila koja podsjećaju na perje, aureola i zatvorena knjiga koju lav pridržava prednjim šapama. Crte lica nisu vidljive. Iznad aureole i lijevog krila tragovi su jarkoplave boje, a na aureoli je vidljiva zlatnožuta boja, što sugerira da je lav - a možda i cijeli element - bio obojen. Ispod lava je otučen grb. Moguće je da je ovaj lav bio u sklopu nekog spomenika ili ukrasa unutar Kneževe palače, te je izrađen u vrijeme kada je knez Pietro Semitecolo obnovio i povećao rezidenciju, odnosno oko 1611. godine.¹⁸ Ovaj lav je dospio u lapidarij nekadašnje crkve sv. Marka nakon rušenja sklopa Kneževe palače na prijelazu iz 19. u 20. stoljeće.

---

¹⁷ Priopćio prof. Marinko Petrić, viši kustos arheološke zbirke i lapidarija „Dr. Grga Novak“.

¹⁸ Kovačić, Razvoj grada, 333.

9. Arsenal

andante

100x130 cm

16. st./17. st.

in situ

Lav se nalazi na kamenoj konzoli na istočnom pročelju Arsenala, iznad vrata nad kojima je natpis ANNO PACIS PRIMO MDCXI (prva godina mira 1611., spomen na izmirenje plemića i pučana nakon stoljetnog sukoba). Prednjom desnom šapom oslanja se na duždevu kapu pod kojom je otučeni grb. Rizzi smatra da je to bio grb dužda Marina Grimanija (1595.-1605.), no to ne možemo sa sigurnošću potvrditi.¹⁹ Iznad grba je reljef tvrđave, na čijem pročelju su dva reda otvora za topove i stijeg na vrhu. Nepoznati kipar unio je dozu realizma i ekspresionizma u obradu: lav ima skulpturalno oblikovanu aureolu i širom rastvorene ralje, što je ikonografska rijetkost. Stvoren je dojam urlanja od ponosa i bijesa, što Rizzija podsjeća na pobunjenički krik hvarskih pučana. Vidljivi su jezik i dva oštra zuba, kao i spolna obilježja. Tijekom venecijanske vlasti, Arsenal je služio za potrebe mornarice i skladištenje brodske opreme. Na njegovoj istočnoj strani je 1612. knez Pietro Semitecolo u znak spomenutog mira otvorio prvo komunalno kazalište u Europi. Godine 1757. venecijanska flota odabire Kotor kao novo zimovalište, čime je Arsenal, time i Hvar, počeo gubiti svoju pomorsku važnost. Preuzevši vlast 1813., Austrija je u sklopu svojih projekata odlučila izvršiti pregradnju Arsenala. Na nacrtu iz 1822., koji se čuva u Vojnom arhivu u Beču (Kriegsarchiv Wien), prikazano je zapadno pročelje prije pregradnje, gdje se vidi reljef mletačkog lava, te dva manja lava *in moleca* u medaljonima na rubovima pročelja. Kvadratne plohe unutar kojih su bili medaljoni se i danas vide. Lavovi *in moleca* su uništeni, kao i lav na pročelju. Naime, dugo se mislilo da je lav premješten na istočno pročelje Arsenala nakon pregradnje. Međutim, lav na crtežu okrenut je prema desno, a onaj na pročelju prema lijevo, što upućuje na to da su na Arsenalu bila dva lava, a ovaj na zapadnom pročelju je, kao što je spomenuto, pri pregradnji uništen.²⁰ Na Arsenalu su, slijedom toga, postojala dva ulaza iznad kojih su bili kameni lavovi: jedan kojem se moglo pristupiti s morske, zapadne strane preko navoza, i onaj na istočnoj strani, koji u vrijeme izgradnje vjerojatno nije bio sakriven među kućama i ulicama.

¹⁹ Rizzi, *I leoni*, 163

²⁰ Kovačić, *Razvoj grada*, 258

10. Groda - „gustirna Trupetovih“

in moleca

61x69 cm

1475. g.

in situ

Nalazi se na osmerostranoj gustirni sa sjeverne strane sklopa kuće Jakša (Giaxa) u predjelu Groda. Među lokalnim stanovništvom nazvana je po obiteljskom nadimku donedavnih vlasnika - Bracanović-„Trupe“. Lav je grub, rustičan rad nepoznate ruke. Ima kratko, zbijeno tijelo, oštećeno lice i raskošnu dlaku na prsima. Drži zatvorenu knjigu, s pojasnicom oblika grčkoga križa, i četiri okrugla pečata na rubovima. Na ostalim stranama gustirne izmjenjuju se otučeni grbovi oblika štita, motivi cvijeća i stiliziranih ljiljana. Pri vrhu uklesan je kontinuirani natpis otučen nakon 1691., od kojeg se jedino razaznaje godina MCCCCLXXV iznad lava i inicijali I. B. (Iulius Bolani /Giulio Bolano), tadašnji hvarski knez. Tumačenje po kojem je zatvorena knjiga simbol rata ovdje je utemeljeno - te godine se doista vodio rat protiv Turaka.

S obzirom na to da je kruna isklesana sa svih strana, vjerojatno je gustirna izvorno stajala na slobodnom prostoru, a tek kasnije su oko nje izgrađene kuće. Kako navodi povjesničar Joško Kovačić, u 16. i 17. st. gustirna je zvana po obližnjoj kući Jakša, no uz naznaku da je općinsko vlasništvo (*puteus siue cisterna comunis...pozzo detto del Giaxa*). Tijekom stoljeća služila je kao izvor vode za okolna domaćinstva.

11. Kruvenica

in moleca

28x30 cm

1550. g.

in situ

Lav se nalazi pri vrhu istočne strane stupa postavljenog ispred crkvice Kruvenice. Ima aureolu i zatvorenu knjigu, zatvorene ralje među kojima se naziru dva zuba. Ispod lava je obiteljski grb kneza Francesca Cocca, također uklesan na sjevernoj i južnoj strani stupa. Na istočnom dijelu, uz lava i grb, nalazi se i kontinuirani latinski natpis u šesnaest redaka: FRANCI/ CHAVCHO/ PHARAE/ PRAETO/ RVIAMHA/ NCPEDIT/ IPRIVSDIF/ FICILL.E/ QVITI.VE/ ROINVIAM/ INCOLA/ RCOMO/ DOPLAN/ AMFACE/ RE CVRA/ VITM.D.L (*Franciscus Chaucho Pharae pretorviam hanc pediti prius difficill/imam/ equiti vero inviam incolarum comodo planam facere curavit MDL*). U hrvatskom prijevodu: *Ovaj put, ranije vrlo težak za pješake, a neprohodan za konjanike, dao je poravnati na korist stanovnika hvarski knez - providur Francesco Cocco 1550.*

Kruvenica, čiji naziv potječe od starohrvatske riječi horugva (barjak, zastava), nalazi se na strateški važnom brdu iznad Hvara, gdje je, smatra se, postojala utvrda još u pretpovijesti. Prvi spomen crkvice je iz 1542. godine. Smještena je na važnom putu koji je povezivao Hvar sa lukom Sokolica (Vira). Natpis na stupu svjedoči o popravljaju puta, odnosno poravnanju i usjecanju stuba u stijenu. Zanimljivo je da je ovaj stup jedini spomenik koji je - čistom srećom ili slučajnim zanemarom - preživio odredbu iz 1691. - grb kneza F. Cocca i natpis ostali su sačuvani do danas.

12. Fortica - jugoistočna kula

tip andante

200x400cm

15./16. st.

in situ

Lav se nalazi ispod vijenca, unutar pravokutnog polja i sastavljen je od pet dijelova. Šapom pridržava knjigu s natpisom. Slično lavu na zapadnom zidu Lođe (1462.), i ovaj ima veliku glavu u odnosu na trup. Griva je slično oblikovana, ima pravilne sitne uvojke. Izraz lica mu je bijesan, s otvorenim raljama i oštrim zubima. Vidljive su dlake ispod trbuha i na šapama, kao i stiliziran spolni organ. Lijeve stražnje šape je skulpturalno oblikovane i izlazi iz reljefa. Nedostaje mu desno krilo (Rizzi piše da je otpalo oko 1985.), a na mjestu gdje je bilo pričvršćeno ostao je željezni šiljak. Ispod reljefa je prazno pravokutno polje - nekadašnji grb ili natpis koji je otučen vjerojatno nakon 1691. godine. Od pet lavova na Fortici ovaj je najbolje sačuvan.

Rizzi pretpostavlja da je prikazan na zasad prvom slikovnom prikazu Hvara - onom njemačkog hodočasnika Konrada von Grünemberga iz 1486., te da potječe sa starije tvrđave, za što trenutno ne postoji potvrda.

**13. Fortica -
južni ulaz**
tip andante
65x65cm
1551.
in situ

Lav se nalazi iznad vijenca nekadašnjeg glavnog ulaza u Forticu (ulaz je bio otvoren sve do početka 1990ih). Trup mu je vitak i naglašen mu je spol, kao i pandže na šapama. Raskošna griva i glava su skulpturalno oblikovane, izlaze iz reljefa. Ima otvorene ralje i nedostaje mu donja čeljust. Knjiga bez natpisa nalazi se na kamenom postolju, a iza knjige je reljef tvrđave. Iznad reljefa je godina MDLI (1551.), godina dovršetka pregradnje Fortice. Ispod lava, na vijencu, u sredini je stilizirana lavlja glava, a sa strane su dva otučena grba, vjerojatno grbovi knezova za čije je vladavine započeta i dovršena gradnja Fortice (1551. knez je bio Vincenzo Orio).

**14. Fortica -
jugozapadna kula**
tip andante
200x400cm
15./16.st.
in situ

Kao i lav na jugoistočnoj kuli, i ovaj se nalazi ispod vijenca. Premda je znatno oštećen - nedostaje glava, dio trupa s krilom i stražnji dio - moguće je pretpostaviti da je ikonografski gotovo bio jednak onome na jugoistočnoj kuli i zrcalno postavljen prema njemu. Ispod je kamena ploča s otučenim natpisom.

**15. Fortica -
zapadna kula**
tip andante
70x140cm
16. st.
in situ

Lav se nalazi na sredini zapadne kule, ispod polukružnog vijenca na vrhu. Reljef je dosta oštećen, zbog loše kvalitete kamena i meteoroloških uvjeta. Razaznaju se jedino obrisi njuške, lijevog krila, dio repa, bedra, stražnje šape i knjige.

**16. Fortica -
sjeverna kula**
tip andante
70x140 cm
16.st.
in situ

Nalazi se ispod kruništa sjeverne kule i vidi se iz sadašnjeg glavnog ulaza u Forticu. Vrlo je oštećen i prekriven lišajevima. Vidljiv je samo dio trupa. Uz reljef je i otučeni natpis.

17. Luneta franjevačke crkve Gospe od Milosti

in moleca

10x10 cm

oko 1469./70.

hodnik franjevačkog muzeja, izvorno na pročelju crkve (od 1990. tu se nalazi kopija)

U luneti je trodijelni reljef Bogorodice s Djetetom i dva anđela. Lav se nalazi unutar malene mandorle u donjem dijelu centralnog prikaza Bogorodice s Djetetom. Drži zatvorenu knjigu.

Izradu portala ne spominje nijedan arhivski izvor, no vjerojatno je nastao u vrijeme gradnje crkve, oko 1469./70. Hvarski povjesničar umjetnosti Davor Domančić prvi je pripisao ovaj rad slavnom kiparu Nikoli Firentincu (Niccolo di Giovanni Fiorentino).²¹ Lik Bogorodice i Djeteta nedvojbeno su rad samog Nikole, time i lav, dok su dva anđela sa strane rad slabije ruke.

Franjevačka crkva je od samog postanja vezana uz *Serenissimu*: prema legendi, sagrađena je zahvaljujući zavjetu kapetana Kulfa Pietra Soranza koji je, preživjevši veliku oluju, odlučio sagrađiti crkvu u prvoj luci gdje se spasi. Osim državnog grba, vezu s mjesnim predstavnicima venecijanske vlasti potvrđuju i dva nadgrobna natpisa u crkvi: Elizabete Condulmer, supruge zaslužnog kneza Pietra Semitecola (1612.), i drugi, koji se odnosi na suprugu kneza Francesca Contarinija (1616.). Venecija se brinula za franjevačku crkvu gotovo do samog kraja republike.

Rizzi spominje i reljef lava *in moleca* na kapitelu sa simbolima evanđelista koji se danas nalazi u hodniku obližnjeg muzeja. Datiran je u 15. st., i bio je dijelom franjevačke crkve prije turskog rušilačkog pohoda i paleža u kolovozu 1571. godine. Premda je kapitel znatno oštećen, ipak je jasno vidljiv lav sa zatvorenim knjigom i poluotvorenim raljama. Iako po funkciji ne pripada opusu hvarskih kamenih lavova kao javnih obilježja, očito je da je nepoznatom kiparu kao inspiracija poslužio venecijanski državni grb.

---

²¹ Davor Domančić, Reljef Nikole Firentinca u Hvaru, *Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 12., Split, 1960., 172-179.

Venecijanski kameni lavovi u ostalim mjestima otoka Hvara

Stari Grad

in moleca

*obiteljska kuća u Ulici Marina Sabića,
dvorišna strana*

46 cm u promjeru

17. ili 18. st. (Rizzijeva datacija)

in situ?

Lav se nalazi na dvorišnoj strani obiteljske kuće i nije vidljiv s ulice. Drži knjigu bez natpisa. Pera na krilima su detaljno oblikovana. Zanimljivo je što ima ljudske crte lica. Vjerojatno je ovdje premješten s neke javne zgrade, ili je ova kuća, jedna od najstarijih u tom dijelu Starog Grada (ima lijepe gotičke prozore) u prošlosti imala takvu funkciju.

Vrboska

andante

54x75cm

oko 1580. (Rizzijeva datacija)

*zid na prizemnici sjeverno od
crkve-tvrđave, nekadašnjoj
mjesnoj loži*

Lav je jako oštećen, no vidi se dio lijevog krila, veći dio trupa i nogu te dio knjige. Nalazio se u nekadašnjoj mjesnoj loži, o čemu svjedoče pojedini izvori. U kronici vrbovačkog župnika don Frane Lučića nalazi se nekoliko bilješki. Za 1725. postoji zapis: *Na sjeveru crkve-tvrđave Bl. Gospe sagrađiše „ložu“ gdje bi se viđeniji u varoši sakupljali na zbor. U sredini uzidan je uklesani lav. Za 1893. donosi zapis: Ložu već razkritu Općina prodaje Crkovinarstvu koju ju pretvori u podrum, a lava iz unutrašnjosti postavi na pročelju.* U antologijskoj knjizi Petra Kuničića *Vrboska i njene rijetkosti* (1902.) spominje se lav još uklesan u zidu lože. Pisanih tragova dalje nemamo, no pretpostavlja se da su ga nepoznati počinitelji razbili između dva svjetska rata. Loža je 1950ih bila prodana fizičkim osobama, i danas se sastoji od tri katastarske čestice.²² Lav se nalazi na zidu, a uz njega je otučeni grb.

---

²² Priopćio don Ivica Huljev, župnik Komiže, rodom iz Vrboske.

Jelsa

andante

46x67 cm

16. st.

*sjeverni zid župne crkve,
izvorno na tornju sa satom (toretta)*

Lav tipa *andante* nalazi se na sjevernom zidu župne crkve, na visini od oko dva metra. Vidljiva su spolna obilježja. Lavu su oštećena njuška, griva, dio knjige s natpisom i dio šape koji pridržava knjigu.

Prema pisanju jelšanskog povjesničara Nike Dubokovića Nadalinija, lav se originalno nalazio na sat-kuli (tzv. *toretta*), koja je bila podignuta sa sjeverne strane pročelja crkve-tvrđave, na mjestu današnjeg zvonika. *Toretta* je srušena prilikom radova 1879. godine. Lav je tada bio postavljen na nova ulazna vrata u dvorište tvrđave, a skinuli su ga Jelšani u studenom 1918., na dan ulaska talijanske vojske u mjesto, i zakopali ga u crkvenom dvorištu. Pronađen je 1967. pri radovima na uređenju tvrđave i uzidan na sjeverni zid crkve, gdje se nalazi i danas.

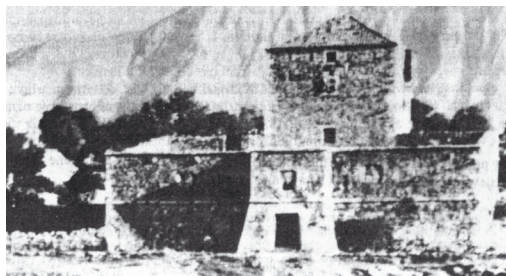
Sučuraj

andante

70x110 cm

1613.g.

južno pročelje mletačke kule

Lav s istočne punte otoka Hvara sačuvan je tek na rijetkim fotografijama i zapisima. Nalazio se na pročelju kule mletačke tvrđave izgrađene 1613., za zaštitu plovidbenog puta i otoka Hvara od uskočkih i turskih napada, po naredbi kapetana Kulfa Antonija Civrana. Poznato je da se radilo o lavu tipa *andante* velikih dimenzija (70x110 cm), po čemu je bio jedan od najvećih mletačkih lavova na otoku. U potpunosti je uništen u savezničkom bombardiranju u ožujku 1944., kada je do temelja stradala i četvrtasta kula na kojoj se nalazio. Od utvrde danas je sačuvan samo vanjski obrambeni zid. Prema drugom izvoru,²³ lava je otukao i uništio sam vlasnik tvrđave. Srećom, postoji crtež po kojem bi se moglo rekonstruirati točan izgled sućorskog lava.²⁴

²³ Bilješka dr. Nike Dubokovića-Nadalinija (*Popis spomenika otoka Hvara*, Split, 1958., 53).

²⁴ Najviše podataka o tvrđavi (fortici) u Sućurju pronašla sam u tekstu Vanje Kovačić (*Mletačka kula u Sućurju na Hvaru, Prilozi povijesti umjetnosti u Dalmaciji* 28, Split, 1989., 153-167), a njezino uništenje

Tragovima izgubljenih venecijanskih lavova

Jesu li popisani kameni lavovi iz prethodnog poglavlja svi postojeći lavovi na našem otoku? Spomenuli smo da su gotovo svi hvarski lavovi - u lošijem ili boljem stanju - preživjeli burni tijek povijesnih mijena i ostali sačuvani do danas. Iščitavajući zapise, pojavila se pretpostavka za postojanje još jednog lava, kojeg ćemo ukratko opisati:

Fortica - Donadova polukružna kula

O polukružnoj kuli koju je knez Gierolimo Donado (Donà) dao podignuti na zapadnoj strani Fortice doznajemo iz zapisa hvarskog povjesničara Joška Kovačića.²⁵ Godine 1618. knez Donado izvještava vlasti u Veneciji o popravku Fortice, i piše da je na zapadu dao podignuti novi *baloardo a mezza luna*. Vjerojatno je tada postavljen državni grb i natpis ili grb samog kneza. Sudeći prema sačuvanim lavovima na Fortici, i ovaj je, pretpostavljamo, bio tipa *andante*. Novoizgrađena kula vidljiva je na crtežu venecijanskog vojnog inženjera Giuseppea Santinija (1668.) i veduti Giorgia Iustera (1708.). Nakon mletačko-turskih ratova Fortica je počela gubiti važnost i u vrlo lošem stanju je dočekala francusku upravu. No 1809. zbili su se burni događaji: prema kasnijem izvještaju općinskog tajnika Petra Bučića, mali broj francuskih pandura, na čelu s pukovnikom Jakovom Celiom-Cegom, prije odlaska minirali su *najjaču kulu Fortice (il piu' forte Bastione della Fortezza)* - Donadovu kulu.

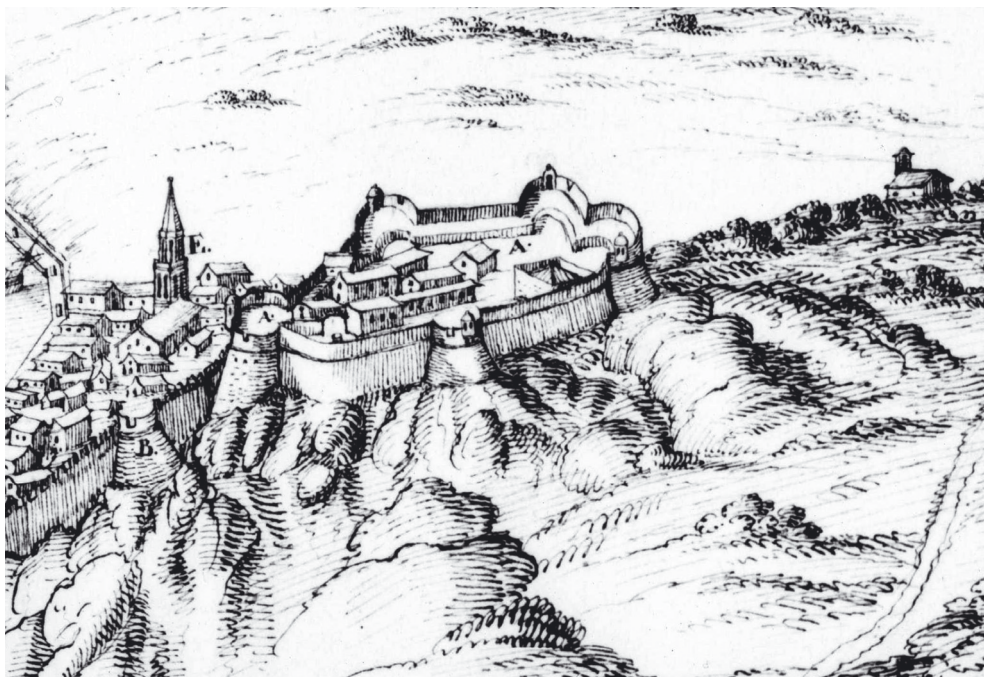
Međutim, povjesničar Kovačić smatra da je jedan dio kamenog lava „preživio“ miniranje, i da je sačuvan u sklopu vanjskog zapadnog zida vrta obitelji Novak na Gojavi. Vidljiv je dio prsiju i prsnih dlaka obrađenih svrdlom.²⁶ Moguće je da je ulomak zbog siline eksplozije pao u Gojavu, a nije isključeno ni da su ondašnji graditelji zida otišli tražiti građevni materijal među ostacima nestale Donadove kule na Fortici.

---

spominje Nikola Anić (*Na punti Hvara - Sućuraj, spomenici kulture i kulturna baština*, vlastita naklada, 2003.). Nažalost, nigdje nisam uspjela pronaći kvalitetnu reprodukciju ili fotografiju tvrđave prije bombardiranja, na kojoj je jasno vidljiv kameni lav.

²⁵ Kovačić, *Razvoj grada*, 117.

²⁶ Kovačić, *Lavovi na proćelju*, 35.

Fortica na Santinijevoj veduti iz 1668.

Ulomak lava sa Donadove kule?

Zorka Bibić

I LEONI VENEZIANI LAPIDEI A HVAR

Riassunto

Nel presente lavoro sono elencati e descritti 21 leoni lapidei risalenti all'epoca della Repubblica di Venezia, leoni che si trovano nella città di Hvar e in altre località dell'omonima isola.

Nel corso del XV secolo, la cosiddetta epoca d'oro di Venezia, il territorio della Repubblica si estese notevolmente, e di conseguenza presero corpo, in senso geopolitico, le espressioni indicanti i possedimenti veneziani di terra (*Stato da Terra*) e quelli marittimi (*Stato da Mar*), questi ultimi ricomprendenti la costa orientale dell'Adriatico e ai quali apparteneva anche l'isola di Hvar. Non molto tempo dopo la conquista Venezia favorì un rinnovamento delle città dalmate, in particolar modo per quel che riguarda gli edifici pubblici. Il leone alato di san Marco fu scelto come il migliore e più rappresentativo simbolo del potere e dei valori incarnati da Venezia, simbolo che doveva essere chiaramente visibile negli spazi pubblici.

La maggior concentrazione di leoni marciati a Hvar è riscontrabile proprio nei luoghi che in quel periodo furono soggetti alle maggiori mutazioni urbanistiche, ossia sul palazzo del Conte (*Rettore* della città) e sulla fortezza soprastante la città. Tutti i leoni lapidei presenti a Hvar sono parte integrante dello spazio pubblico e dei monumenti che a quel tempo erano significativi per la comunità locale. Sull'isola di Hvar sono presenti i due tipi più diffusi di leone alato, ossia il tipo *andante* ed il tipo *in moleca*, e sono tutti opera di maestranze locali. Per ordine della stessa Repubblica di Venezia, in base a un decreto del 1691, furono distrutte molte iscrizioni e numerosi stemmi di rettori collocati in prossimità dei leoni stessi, fatto che rende attualmente in gran parte lacunosa la storia dei leoni stessi.

Dopo la caduta della Repubblica di Venezia nel 1797, con il susseguirsi di numerose entità statali diverse e regimi fino ad oggi, ed in particolare tra le due guerre mondiali e nel secondo conflitto mondiale, furono proprio i leoni lapidei ad essere spesso vittime degli eventi storici. Nella città di Hvar, a differenza che in altre località dell'isola e della Dalmazia, sono "sopravvissuti" numerosi leoni lapidei, soprattutto per la prudenza e la tolleranza delle autorità cittadine e degli intellettuali locali.

Questo testo vuole essere di sprone a una maggior considerazione nei riguardi dei lasciti dell'amministrazione veneziana, che in quasi quattro secoli realizzò sui nostri territori numerosi ed essenziali cambiamenti. Parimenti, queste righe vogliono anche essere un appello al restauro dei leoni lapidei di Hvar, i quali, forse, non hanno un grande valore estetico-artistico, ma sono di assoluto valore storico e documentale.

(Traduzione: Giorgio Pilloni)

